

УДК 355.01

І. Б. ЧЕПКОВ, доктор технічних наук, професор,**С. В. ЛАПИЦЬКИЙ**, доктор технічних наук, професор,**А. А. ГУЛЬТЯЄВ**, кандидат технічних наук, старший науковий співробітник,**А. Ю. ГУПАЛО**, кандидат технічних наук, старший науковий співробітник,**М. М. ЧЕПУРА**, старший науковий співробітник*(Центральний науково-дослідний інститут озброєння та військової техніки Збройних Сил України, м. Київ)*

Організація протидії «гібридній війні» в сучасних умовах: технічний аспект

Сучасний світ перебуває в стані системної нестабільності, розбалансованості та хаосу. До викликів і загроз епохи «холодної війни» додалися якісно нові небезпеки і загрози, що мають глобальний характер. Майже всі воєнні конфлікти кінця ХХ та початку ХХІ століття розвивалися і протікали не за класичними схемами воєнного мистецтва. Бойові дії на сході України та аналіз ситуації, що передувала цим подіям, дозволяють зробити висновок, що Україна зіткнулася з витонченою формою війни, коли захоплення територій – це справа рук кримінального натовпу, сепаратистського руху, що координується з боку Росії.

Современный мир находится в состоянии системной нестабильности, разбалансированности и хаоса. К вызовам и угрозам эпохи «холодной войны» добавились качественно новые опасности и угрозы, которые носят глобальный характер. Почти все военные конфликты конца ХХ и начала ХХІ столетия происходили не по классическим схемам военного искусства. Боевые действия на востоке Украины и анализ ситуации, которая предвляла эти события, дают возможность сделать вывод, что Украина столкнулась с уточненной формой войны, когда захват территорий – дело рук уголовной толпы, сепаратистского движения, которые координируются со стороны России.

Останнім часом світова геополітика характеризується загостренням глобальних проблем, що призвело до виникнення протиріч всередині більшості країн: активізувалися сепаратистські рухи, посилилась боротьба між конфліктуєчими елітними угрупованнями за владу, власність, встановлення впливу, контролю, набуття привілеїв.

Життя доводить, що сучасні воєнні конфлікти не належать до тих явищ, якими можна керувати лише на основі життєвого досвіду і здорового глузду. Ефективний вплив на конфлікт може здійснюватися в тому випадку, коли ми досить глибоко розуміємо справжні причини виникнення конфлікту, уявляємо характер розвитку і врегулювання. А для цього потрібно проводити постійний аналіз та упорядкувати можливі конфлікти, визначити головні причини, структурні елементи і основні закономірності виникнення для прогнозування їх розвитку та наслідків, а головне, розроблення механізмів керування, запобігання воєнним конфліктам та врегулювання їх.

Теоретично і практично кожен конфлікт відрізняється один від одного масштабом, інтенсивністю загострення відносин, часом протікання тощо, але всім їм притаманні характерні особливості та тенденції розвитку.

Для прикладу в табл. 1 наведені показники оцінювання рівня розвитку кризової ситуації і результати експертного опитування щодо фаз гібридної війни, розв'язаної РФ проти України, а також наведені результати оцінювання важливості використаних показників та інтегрального показника рівня важливості фаз розвитку кризової ситуації з використанням таксономічних методів багатовимірного порівняльного аналізу [1].

Значення інтегрального показника рівня важливості фази кризової ситуації свідчить, що не тільки активна фаза воєнного конфлікту має високу важливість, а й передконфліктна латентна фаза дуже важлива, тому що в цій фазі можливо своєчасно викрити задуми противника, забезпечити ефективну приховану підготовку до оборони, активізувати комплекс політичних, дипломатичних, економічних, військових заходів для запобігання воєнному конфлікту за участю світової спільноти.

На підставі проведеного оцінювання зміни рівня воєнної небезпеки для України з боку Російської Федерації (РФ) в часі, показаної на рис. 1 [1], можна стверджувати, що рівень воєнної небезпеки з боку РФ, починаючи з моменту відмови України від ядерної зброї і виводу її з території країни, різко зростає, тому що РФ намагається, по-перше, домінувати в Центрально-Східному регіоні Європи і реалізувати свої екстремістські цілі щодо перегляду існуючих кордонів, по-друге, залишити Україну в сфері впливу і встановити контроль за важливими об'єктами і комунікаціями на території України та забезпечити вільний доступ до її стратегічних сировинних ресурсів, по-третє, гарантовано утримувати базу Чорноморського флоту в Криму.

Значно підвищився рівень воєнної небезпеки з боку РФ наприкінці 2003 року, коли виникли територіальні претензії відносно належності о. Тузла в Керченській протоці, РФ почала будувати дамбу з метою здійснення політичного тиску на Україну. Починаючи з 2009 року,

Таблиця 1. Результати оцінювання рівня розвитку кризової ситуації за фазами гібридної війни РФ проти України

Номер	Зміст показника	Основні фази гібридної війни			Важливість показника
		передконфліктна	активна	постконфліктна	
1	Рівень політичного тиску на країну	0,75	0,52	0,34	0,84
2	Рівень активності ССПО	0,4	0,75	0,26	0,96
3	Ступінь згорання торговельних відносин	0,58	0,68	0,36	0,72
4	Ступінь підтримки сепаратистських рухів у країні	0,76	0,58	0,22	0,92
5	Ступінь активізації пропагандистських заходів у ЗМІ	0,59	0,68	0,36	0,68
6	Рівень ускладнення міждержавних відносин	0,39	0,56	0,27	1
7	Частка проведення військово-вих заходів	0,23	0,75	0,32	0,83
8	Рівень активізації терористичних заходів	0,31	0,69	0,25	0,97
9	Ступінь розповсюдження зброї серед мирного населення	0,27	0,83	0,32	0,52
10	Рівень підтримки країни міжнародними організаціями	0,39	0,69	0,39	0,75
11	Ступінь готовності системи державного управління до виконання заходів особливого періоду	0,2	0,3	0,3	0,33
12	Ступінь згорання заходів військового співробітництва	0,5	0,85	0,3	0,82
Інтегральний показник рівня важливості фаз кризової ситуації		0,71	0,97	0,44	

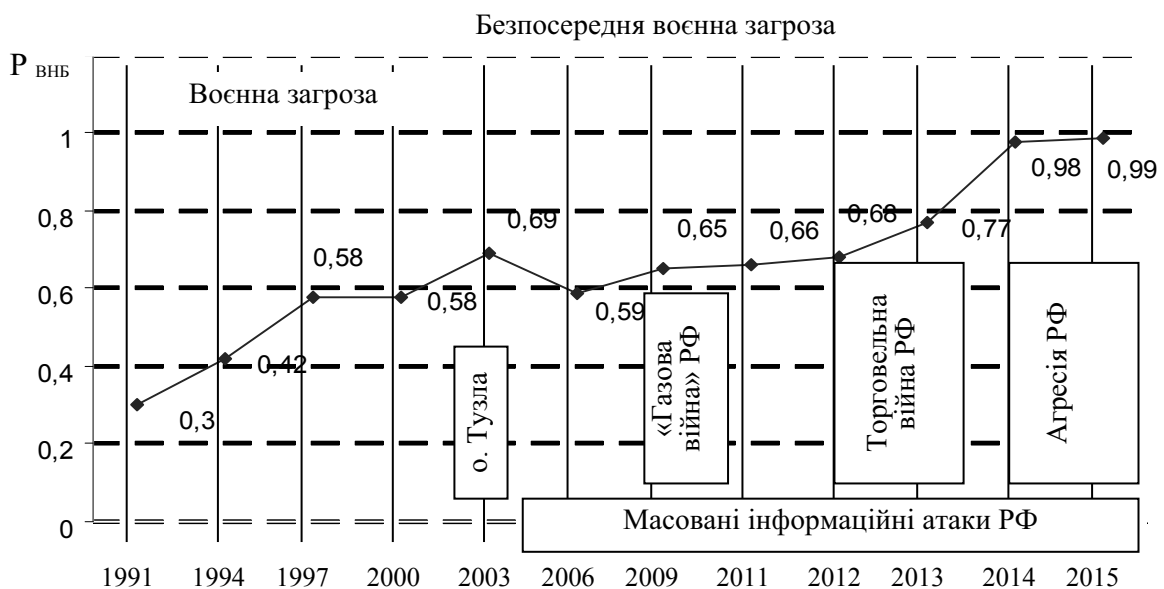

Рис. 1. Рівень воєнної небезпеки для країни з боку РФ

велася газова, торговельна й інформаційна війни РФ проти України, а коли Україна у 2013 році проголосила курс на євроінтеграцію, РФ почала агресію спочатку в Криму, а потім у вигляді *гібридної війни* на Донбасі.

Утілюючи в життя імперські плани з відновлення своєї ролі як великої світової держави, використовуючи технології «гібридних воєн», Росія, безпрецедентно грубо порушивши чинні міжнародні угоди й домовленості, у лютому 2014 року розпочинає військову операцію з окупації та анексії Автономної Республіки Крим. Вторгнення на українську суверенну територію здійснюється з використанням спеціальних військ, навмисно одягнених в уніформу без розпізнавальних знаків та ознак державної належності. Процес вторгнення супроводжується потужною інформаційною кампанією, яка цілеспрямовано скеровує ідеологічний вектор свідомості росіян та світової спільноти стосовно подій у Криму на те, що це не російські війська. Президент Росії В. Путін у своїх коментарях неодноразово заявляє: «...це місцеві жителі, які купили одяг і зброю в кримських магазинах». Особливістю розвитку ситуації є те, що статус військ без розпізнавальних знаків, від яких відреклись окупанти, чітко не визначений і в положеннях Женевської конвенції, що надзвичайно ускладнило реагування особового складу Збройних Сил України з метою відсічі агресору у відповідний спосіб у рамках міжнародного права.

Натхненна практично безкровним захопленням і «тихою» окупацією Автономної Республіки Крим Росія зухвало продовжує політику подальшої реалізації агресивних намірів стосовно України, спрямованих на порушення її національного суверенітету й територіальної цілісності. Упроваджуючи тактику створення обстановки нестабільності в регіонах на сході України, Росія безпосередньо не перетинає кордон своїми збройними силами. Водночас російські регулярні військові формування під виглядом відпрацювання «планових» заходів оперативної та бойової підготовки постійно перебувають у безпосередній близькості до кордону з Україною, маючи на меті створення постійної напруженості в цих регіонах.

Виношуючи амбіційний план захоплення українських територій на сході й півдні України – до Придністров'я включно, Москва створює зони дестабілізації, які поки що обмежуються регіоном Донбасу. В Україну з російської території продовжують проникати окремі групи недержавних формувань, які мають значний досвід бойових дій і терористичних акцій у різних регіонах світу, зокрема на Кавказі. Нова російська стратегія робить наголос на солдатах «нізвідки», які нібито не належать жодній державі й завдяки цьому не підпадають під дію будь-яких законів та конвенцій. «Зелені чоловічки», які з'явилися в Криму та перебувають сьогодні на сході України – це своєрідний «гібрид», щось середнє між солдатами й терористами: невідомо, хто вони і хто ними командує. А якщо немає командирів, немає з ким вести переговори про капітуляцію, немає з ким обговорювати умови перемир'я. Якщо розпочнеться стрілянина, невідомо, на кого покласти за неї

відповідальність. Непросто із цими людьми й місцевим мешканцям, оскільки неясно, де вони ще можуть з'явитися. За інформацією ЗМІ, на сході України воюють в основному чеченці, абхаз, осетини й частина росіян (2–3% «чистих» диверсантів, навчених спеців). Вони виконують завдання, що Росія (як держава) у рамках міжнародного права ставити не може, тому використовує методи «гібридної війни».

За російським сценарієм, сепаратисти та бойовики розпочинали свої дії із захоплення органів місцевої влади й міліції в окремих містах Донецької та Луганської областей з метою заволодіння зброєю, сподіваючись при цьому, що все пройде відносно спокійно, як у Криму, тобто вдасться домовитися з Києвом. Однак після відповідної команди з боку третьої сторони (в особі РФ) розпочинаються бойові зіткнення, проливається кров і таким чином відрізаються шляхи повернення назад (приклади: м. Волноваха Донецької області – розстріл військовослужбовців Збройних Сил України – учасників антитерористичної операції; м. Луганськ, місцевий аеродром – збито військово-транспортний літак Іл-76 з українськими десантниками на борту). Бойовики вкупі із сепаратистами та місцевим криміналітетом здійснюють захоплення будівель обласних та міських держадміністрацій, аеропортів, нападають на прикордонні блокпости, влаштовують диверсії на об'єктах місцевої інфраструктури. Звичайно, на такі дії, притаманні технологіям «гібридних воєн», складно реагувати, на відміну від явної збройної агресії, коли кордон держави перетинають регулярні військові формування. Не здійснюючи збройне вторгнення на територію України, Росія, разом з тим, продовжує нарощувати агресію: у конфлікт залучається дедалі більше загонів бойовиків і найманців.

Таким чином, можна стверджувати, що викрити агресивні наміри противника можна не тільки за допомогою технічних засобів розвідки або агентурної розвідки, а й за рахунок аналітичного відстеження змін найбільш інформативних показників оцінювання рівня воєнної небезпеки, виявлення моменту появи воєнної і безпосередньої загрози.

Аналіз розвитку ситуації навколо України дає всі підстави стверджувати, що сьогодні наша держава зіткнулася саме із цією формою ведення воєнних дій. Це підтверджується особливостями розвитку воєнного конфлікту, відмінною ознакою якого є відсутність прямих бойових зіткнень регулярних військ та існування змови держави-агресора з недержавними формуваннями, що діють на території України: загонами бойовиків, «козацтва», місцевих кримінальних елементів, групами місцевого населення сепаратистського спрямування (колабораціоністами), зв'язок з якими формально цілковито заперечується. Використовуються нові, а точніше, брудні, методи та способи ведення цієї війни: підкуп, шантаж, залякування, викрадення людей, захоплення державних об'єктів, органів місцевої влади та об'єктів критичної інфраструктури, організація та проведення терористичних актів. Усе це супроводжується резонансними акціями насильства проти непокірних та

проявами мародерства. Соціально-політична та безпекова ситуація в Україні загалом та в її окремих регіонах штучно «розхитується» такого роду виконавцями до небезпечного рівня повного безвладдя. Водночас Росія як держава-агресор перекладає всю відповідальність за «брудну роботу» на недержавні формування (у тому числі збройні).

Збройні конфлікти з використанням технологій «гібридної війни», як правило, стають конфліктами на виснаження. У таких конфліктах сторона, що обороняється, веде боротьбу з різного роду екстремістськими й терористичними формуваннями на своїй території, які готуються, забезпечуються й керуються з території інших країн. Водночас у сторони, що обороняється, з різного роду причин, насамперед зовнішньополітичного й економічного характеру, фактично виявляються «зв'язаними руки» в плані реалізації активних форм протидії такому агресорові. Як наслідок, їй нав'язується конфлікт на виснаження, в якому відбувається поступове тотальне руйнування економічної та соціальної структури суспільства, матеріально-технічної та цивільної інфраструктури країни, що зазнала агресії або ініційованого внутрішнього конфлікту. За певних умов у перспективі можливі воєнні перемоги можуть обернутися як мінімум важкими економічними проблемами, політичною поразкою або навіть утратою державності.

Надаючи загальну характеристику проявів нових форм сучасних воєнних конфліктів, особливостей їх застосування в Україні, не можна не зупинитися на виробленні деяких загальних підходів до ймовірної стратегії протидії «гібридним загрозам». І в цьому плані слід відзначити деякі ключові моменти.

По-перше, сьогодні абсолютно очевидно, що досягнення перемоги у війнах такого типу неможливе без адаптації чинної Воєнної доктрини України до нових реалій, без оновлення й удосконалення Стратегії національної безпеки України та інших базових документів, що мають бути скориговані з урахуванням нинішньої воєнної та суспільно-політичної ситуації в країні. Треба усвідомити, що в «гібридних війнах» традиційні, конвенціональні методи ведення воєнних дій не завжди ефективні, що війни такого типу, як правило, ведуться тривалий час, що супротивник намагатиметься максимально розширити географію конфлікту з утягуванням у нього дедалі більшої кількості населення.

По-друге, важливим завданням, яке необхідно виконувати в умовах «гібридної війни», є забезпечення повної довіри військовослужбовців і населення країни до силових структур держави. Затяжний характер «гібридних конфліктів» може викликати певне невдоволення та критику як з боку особового складу силових формувань, так і з боку громадян країни, політиків, засобів масової інформації на адресу військового командування, звинувачення їх у невмілому плануванні, організації управління і т. п. Не можна забувати і про одну з важливих складових розуміння сутності «гібридної загрози»: усвідомлення факту ігнорування супротивником моральних та етичних обмежень під час ведення операцій.

Загалом воєнно-політична обстановка, що склалася сьогодні довкола держави, вимагає повного переосмислення загальних підходів до підтримання національної безпеки України, кардинальної перебудови всього сектору безпеки та оборони держави з метою приведення його у відповідність до нових викликів та загроз. Для вирішення цієї важливої стратегічної задачі необхідно вжити низку невідкладних заходів. У плані підготовки нашої держави до нового типу війни потрібний не тільки новий тип мислення командного складу, але й нова структура як Збройних Сил України, так і всієї організації держави. З урахуванням згаданих обставин доцільно здійснити науково-практичне обґрунтування впливу глобалізації, особливостей внутрішньої обстановки в країнах-сусідах України, визначити можливі способи застосування «гібридних загроз» у відношенні нашої держави. Особливу увагу варто приділяти розкриттю вразливих місць для застосування цих технологій і виробленню превентивних заходів протидії «гібридній війні», яка ведеться проти України. Заходи протидії «гібридним загрозам» вимагають взаємодії із широким спектром партнерів – окремих держав й міжнародних організацій, а також залучення внутрішніх ресурсів, включаючи систему територіальної оборони, надійний захист кордонів й залучення світового співтовариства, освітніх установ, використання можливостей публічної дипломатії.

«Гібридну війну» можна визначити і як сукупність задалегідь підготовлених та оперативних реалізованих державою дій військового, дипломатичного, інформаційного характеру, спрямованих на досягнення стратегічних цілей. При цьому важливо відзначити, що для *гібридної війни необхідно розробляти нові системи зброї та військової техніки з впровадженням новітніх технологій.*

Проблемні питання розвитку озброєння та військової техніки ЗС України на сучасному етапі та їх переоснащення. Події, які останнім часом відбуваються на сході України, засвідчили, що технічне оснащення ЗС України перебуває на низькому рівні. Зразки озброєння та військової техніки (ОВТ) ЗС України не відповідають сучасним вимогам як за своїм технічним станом (переважна більшість потребує ремонту або проведення регламентних робіт, доукомплектування запасними частинами й приладами тощо), так і за моральними якостями (розробка більшості з наявних у ЗСУ ОВТ відбувалася в 60–70-х роках, а їх серійне виробництво – у 70–80-х роках минулого століття). Водночас у провідних країнах світу й суміжних з Україною державах ОВТ постійно оновлюється як за рахунок розроблення та закупівлі нових зразків ОВТ, так і за рахунок модернізації існуючих.

Нинішній стан ОВТ ЗС України в цілому дозволяє виконувати завдання, що стоять перед ними. Однак не всі проблеми вирішені. Принаймні їх можна глобально звести до трьох основних:

однією з них є технічна оснащеність ЗС України застарілим ОВТ;

негативним фактором є розбалансованість системи озброєння ЗС України, що виражається в недостатній

ефективності засобів бойового й технічного забезпечення (у першу чергу, засобів розвідки) і невисокого ступеня автоматизації управління військами (особливо в тактичній ланці) і зброєю, що, у свою чергу, веде до зниження можливостей засобів ураження;

на низькому рівні ще перебуває інтенсивність і якість бойової підготовки з'єднань і частин, що насамперед пов'язане не так з труднощами матеріально-технічного забезпечення, як з відсутністю необхідної кількості сучасних тренажерних комплексів і новітнього полігонного обладнання.

Підтримка бронетанкового парку в боєздатному стані стає з кожним роком все більш проблематичною через старіння полімерних матеріалів, гумотехнічних виробів, радіоелектронних елементів засобів зв'язку та систем управління вогнем, погіршення властивості оптичних приладів (їх помутніння) тощо. Частина основних систем вичерпала ресурс та вони практично є непрацездатними, а характеристики решти для бойових машин віком старше 10 років виходять за рамки технічних вимог.

Можливими шляхами вирішення зазначених проблемних питань є створення вітчизняних технологій, необхідних для розвитку бронетанкового озброєння та техніки, або закупівля необхідних матеріалів, а також широка міжнародна кооперація з питань виробництва зразків та їх складових.

Основними пріоритетними напрямками розвитку ОВТ у «гібридній війні» вважаємо:

підвищення ролі техніки, що забезпечує ведення інформаційної боротьби: засобів розвідки, РЕБ, зв'язку та автоматизованого управління та їх комплексування;

інтелектуалізація засобів ведення збройної боротьби: створення і масове використання роботизованих, автономних та дистанційно керованих зразків та систем ОВТ;

збільшення дальності дії та підвищення точності засобів ураження, масовий перехід на високоточні засоби ураження;

підвищення скритності та захищеності ОВТ, особового складу та об'єктів й інфраструктури від ураження звичайною зброєю та засобами масового ураження;

використання повітряно-космічних систем для вирішення задач розвідки, управління, навігації і безпосереднього ураження цілей;

підвищення вогневої ефективності ударних засобів та бойової потужності боєприпасів;

розробка високоефективних транспортних засобів для оперативного маневрування військами (силами) та підвищення маневреності зразків ОВТ.

Щодо досвіду, набутого під час ведення АТО у контексті проблематики, що стосується ОВТ, та його взаємозв'язку з пріоритетом розвитку ОВТ.

Можливими шляхами вирішення зазначених проблемних питань є:

1) гарантоване фінансування заходів державних програм розвитку ОВТ як щодо створення зразків ОВТ, так і щодо підготовки їх виробництва;

2) створення вітчизняних технологій, необхідних для розвитку ракетного озброєння;

3) закупівля необхідних технологій та матеріалів;

4) широка міжнародна кооперація з питань виробництва ОВТ та їх складових.

Щодо питання технічного переоснащення ЗС України.

Аналіз показує, що технічне переоснащення ЗС України – справа дуже коштовна, до якої, до того ж, треба підходити системно. Водночас одна з основних вимог до процесу технічного переоснащення – це безперервність. Для цього потрібні кошти, що є лише в країнах, які серйозно підходять до цієї справи та мають щороку приблизно одні й ті самі обсяги витрат з урахуванням процесів інфляції та вартості проведення деяких «проривних» робіт з переоснащення національних збройних сил окремими новітніми або модернізованими зразками ОВТ. Під час будь-якої перерви в цьому процесі наростає відставання збройних сил у їх технічному оснащенні й технічному стані ОВТ, і вони за свої бойовим потенціалом поступаються бойовому потенціалу можливого супротивника. У цьому випадку на приведення бойового потенціалу національних збройних сил до відповідного рівня потрібно значно більше грошей, особливо на початковому етапі цього процесу.

Виходячи з цього важливого завдання, науковцями Центрального науково-дослідного інституту озброєння та військової техніки Збройних Сил України були проведені наукові дослідження з розроблення можливих варіантів технічного переоснащення ЗС України новими та модернізованими зразками ОВТ з розрахунком їхньої орієнтованої вартості. Результати досліджень та практичних розрахунків були надані Раді національної безпеки і оборони України.

Під час аналізу основна увага приділялася з'єднанням ЗС України, що становлять основу бойового потенціалу сектору безпеки та оборони країни (є основними у виконанні завдань виявлення та знищення повітряних цілей, ведення наземних бойових дій тощо). Дослідники інституту ретельно проаналізували можливі варіанти технічного переоснащення ЗС України зразками ОВТ переважно вітчизняного виробництва. Водночас були розглянуті можливості закупівлі та прийняття на озброєння ЗС України деяких закордонних аналогів ОВТ. Однак, на думку фахівців інституту, на початковому етапі, якщо виникне така потреба, доцільно закупувати закордонні зразки ОВТ тільки для підрозділів бойового, технічного і тилового забезпечення та лише в тому разі, якщо оборонна промисловість України не в змозі освоїти їх виробництво або розроблення та серійне виробництво будуть нерентабельними через велику потребу для ЗС України. Закупівля закордонних бойових зразків ОВТ на даному етапі вважається недоцільною через існуючі міжнародні режимні обмеження, відносно високу вартість самих зразків, їх експлуатації та бойового застосування.

З урахуванням масштабів і реального характеру «гібридних загроз» успішне виконання комплексу завдань

щодо забезпечення національної безпеки України може бути досягнуто за рахунок консолідації суспільства, зміцнення обороноздатності країни, розвитку зв'язків з союзниками і партнерами, вмілого використання потенціалу існуючих структур забезпечення міжнародної безпеки і рішучої протидії спробам деструктивного впливу у сфері міжнародних відносин.

Одночасно події в Криму та на південному сході України в 2014–2016 роках показали, що даною проблемою необхідно займатися системно й постійно. Зрозуміло, що система державного управління, економіка, воєнна організація держави, у тому числі Збройні Сили та інститути цивільного суспільства, повинні діяти скоординовано, щоб не допустити «керованого хаосу», так само як і функціонувати в умовах такої загрози.

СПИСОК ПОСИЛАНЬ

1. Дузь-Крятченко О. П., Косевцов В. О., Панкратов Є. Є. Основні засади прогнозування воєнного конфлікту // Труды університету : зб. наук. праць. – К. : НУОУ, 2016. № 2 (135). С. 5–9.
2. Чепков І. Б. Проблеми технічного оснащення Збройних Сил України та шляхи їх розв'язання в сучасних умовах // Наука і оборона. 2014. № 3. С. 43–50.

Рецензент А. С. Довгополий, д-р техн. наук, проф.
(Центральний науково-дослідний інститут озброєння та військової техніки Збройних Сил України)